

Nemzeti közmeghasonlás

*„Márpedig ahol az ellentéteket kioltják a gondolkodásból,
ott magát az eleven, mozgó valóságot korlátozzák.”*

Csoóri Sándor: A félig bevallott élet

92

Ha pedig az ellentéteket nem oltják ki a gondolkodásból, akkor nem oldhatják ki a nemzet gondolkodásából sem. Viszont az a nemzet, amelyet ellentétek osztanak meg, nem lehet „közös vállalkozás”. És „ha egy nemzet nem közös vállalkozás, akkor minden mozdulatában ott van a bizonytalanság reflexe” – írja a mottóban idézett szerző ugyancsak *A félig bevallott élet* című 1982-es kötetében, amelynek darabjai ugyanazokban az években keletkeztek, amikor a magyar filmtörténet legnagyobb szabású dokumentumfilmje, Sára Sándor, Csoóri Sándor és Hanák Gábor 25 részes és kb. 25 órás *Krónika*-ja készült, amikor fölvelték az abban felhasznált kb. százhusz interjút.

Csoóri Sándornak saját tételeiből a fentiek szerint arra a következtetésre kellett volna jutnia, hogy a bizonytalanság együtt jár az „eleven, mozgó valósággal”.

A gondolkodásnak éppen a bizonytalanság ad értelmet. Aki semmiben sem bizonytalan, és nem akarja kitenni magát annak a veszélynek, hogy bizonytalan lesz valamiben, annak egyrészt nem szükséges, másrészt nem ajánlatos gondolkodnia.

A „bizonytalanság reflexe” tehát ott van minden nemzetben, amelyet gondolkodó emberek alkotnak.

E gondolkodó emberek egy része

azon töri a fejét, miként lehetne különböző történelmi eseményekkel kapcsolatban a nemzettagok gondolkodásában meglévő ellentéteket és az azokból adódó bizonytalanságokat kioltani, és az események értelmezésével és értékelésével kapcsolatban össznemzeti bizonyossághoz eljutni. Ez a célképzet a nemzeti, avagy társadalmi emlékezetközösség, közmegegyezés.

A 20. században Magyarországot nem indián törzsek vagy nomád sivatagi pásztornépek lakták. A középkori Magyarországon az emberek nem közlekedtek villamossal. Mátyás király nem énekelt a New York-i Metropolitanban. István király a 11. században halt meg. Széchenyi István gróf több nyelven beszélt.

Elmondhatjuk, hogy ezek olyan állítások, amelyekkel kapcsolatban a magyar társadalomban nincsenek ellentétek és nincs bizonytalanság. Senki sem vonja kétségbe őket. Tehát nemzeti közmegegyezés tárgyai lehetnek. Az emlékezetközösségünk egységesen emlékezhethet rájuk. Éppen ezért nem is okoznak fejtörést senkinek. A gondolkodás szüksége nem merül fel velük kapcsolatban. A velük kapcsolatos közmegegyezésnek, emlékezetközösségnek azonban éppen ezért nincs értéke. Az ilyesféle evidenciák mennyisége

végtelen. Akármekkora tartalommal feltölthetjük vele a nemzeti közmeg-egyezeit és értékközösséget. De nem töltjük, mert ezek az evidenciák érdektelenek és értéktelenek. Ilyen érdektelen evidencia csak tényállítás lehet, mégpedig csak olyan tényállítás, amely nem függ világnézettől és értékrendtől.

Rögvest kiderül, miért kezdtük ezt az írást ezzel a különösnek tetsző eszmefuttatással.

Sárközy Réka a történelmi dokumentumfilmekről írott (egyébiránt kitűnő) könyvében (*Kinek a történelme?*, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2018, 286 o.) azt állítja, hogy a nyolcvanas évek történelmi dokumentumfilmjeinek „sikerült egyesíteniük a társadalmat, valódi emlékezeti közösséget hozva létre – a még regnáló diktatúrával szemben. [...] Aztán ez a folyamat megszakadt. Mára ezt az egyesítő emlékezeti közösséget nem tudja megteremteni a történelmi dokumentumfilm.” A *Krónika*, a műfaj egész további történetét meghatározó mű, „a »kályha«, ahonnan a magyar történelmi dokumentumfilm elindult”, képes volt „az egész társadalmat megszólítani, de egy ilyen befogadó közösség születése a rendszerváltás után többé nem jött létre”. A rendszerváltás utáni társadalom megosztottsága ugyanis, állítja a szerző, megmutatkozik a történelmi dokumentumfilmek fogadtatásában is. „...a bennük rejlő összekovácsoló erőt a politikai jobboldalon hasznosították... [...] Nem jött létre viszont a konszenzuson alapuló nemzeti emlékezet a holokauszt és az 1956-os forradalom emlékezetét feldolgozó dokumentumfilmeknél.” Mindemellett Sárközy, akinek a *Krónika* egészen

remek és kimerítő elemzését köszönhetjük, kimutatja, hogy ez a gigantikus mű alapvetően azt a kádárista felfogást erősíti meg, hogy a második magyar hadsereg pusztulása a Horthy-rezsim bűne. Viszont mégis előkészítette azt a rendszerváltás utáni „jobboldali” felfogást, miszerint a „magyarok” (és ez itt Magyarország egészét jelenti Horthystul és államostul) csak belesodródtak a háborúba, őket felelősség nem terheli. Kétségtelen, hogy ennek az Antall József doni emlékbeszédeiben felépített felfogásnak a miniszterelnök táborához tartozó Csoóri és Sára (Nemeskürthy Istvánnal ellentétben) nem mondott ellent.

Nos, ez az egész nem áll össze. Az az állítás, hogy a történelmi dokumentumfilm – vagy bármi – „valódi emlékezeti közösségben” egyesítette volna a társadalmat a rendszerváltás előtt a diktatúrával szemben, azt implikálja, hogy a diktatúra maga, a rendszer maga nem volt a társadalom része. Akik csinálták, támogatták, hittek benne – a társadalmon kívüli idegenek. De ettől függetlenül is: miként egyesíthette volna a kádári koncepciónak alapvetően megfelelő mű a kádári diktatúrával szemben a társadalmat, még ha valamelyest túllépett is azon. És ha ez a mű a kádári koncepcióval ellenkező felfogás kiindulópontja lehetett később, akkor meg kellett lennie benne az ellentétes értelmezések lehetőségeinek, tehát eleve nem fejezhetett ki egységes társadalmi felfogást.

Ha az itt és most legérdekesebb történelmi témakörök esetében vagy nem jött létre „konszenzuson alapuló nemzeti emlékezet”, vagy csak a „politikai jobboldalt” kovácsolja össze ilyesmi, akkor végül is semmivel

kapcsolatban nem jött létre ilyen. Miként a rendszerváltás után, azonképpen a rendszerváltás előtt sem, ha nem feltételezzük, hogy a hivatalos felfogással azonosult a társadalom egésze, és azt sem, hogy semekora része nem azonosult azzal.

Látjuk, mennyire zűrzavaros állításokhoz vezet az értékes tartalommal bíró nemzeti közmegegyezés, emlékezetközösség igénye. Nem is vezethet máshoz. Hiszen itt világnézettől, értékrendtől, látásmódtól függő dolgokról van szó. Ha ebben nemzeti egység lenne, akkor csak egyetlen világnézetet, értékrendet követő, a világot egyformán szemlélő emberek tartozhatnának egy nemzethez. Voltaképp riasztó, mennyire magától értetődőnek látszik a nemzeti történelem nagy eseményeire vonatkozó közmegegyezés, emlékezetközösség igénye. Holott ez az igény a világnézeti, értékrendileg homogén társadalom igényével egyenlő. Egyenlő annak tagadásával, hogy a társadalom normális alapota a pluralizmus. Demokrácia pedig azóta van, ahol van, amióta a pluralizmust a társadalom normális állapotának tekintik. Hiszen, ha egy társadalomban a releváns kérdéseket illetően normális esetben nincs pluralizmus, akkor ebben a normális esetben a demokráciának nincs létjoga, nincs funkciója, hiszen nincs a választáshoz választék.

„Ismerek színészt, író, mérnököt, közigazdászt, politikust, szobrászt, egyetemi tanárt, sőt még orvost is, aki a saját cselekvőképességének szintje alatt kénytelen tengődni. Pontosabban: csak ilyet ismerek.” Nem tudunk leszokni arról, hogy mindig kevesebbet mondjunk annál, ami a fejünkben és a lelkünkben

elraktározódott, „mert ha csak fél szóval is többet mondunk a megengedettnél, veszélybe sodorjuk a lehetőséget. [...] És e szokásból mára történelem lett.” Ezt is *A félig bevalott életben* fogalmazta meg Csoóri. Melynek kiadása után pár hónappal jelent meg New Yorkban Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyve Csoóri előszavával, amelyben a többpárt-rendszerrel és az emberi jogokról nem fél, hanem sok szóval mond többet a megengedettnél. És ezzel veszélybe is sodorta a maga számára az addig lehetőséget.

Nem volt ezzel egyedül. Külföldi kiadványokban és szamizdatban írtak akkor már a korábbiakhoz képest sokan sok mindent, ami nagyon nem volt megengedett, de filmet nem lehet szamizdatban készíteni és terjeszteni, pláne nem akkorát, mint a *Krónika*. Annak alkotói egyszerre akartak tabut törni annyira, amennyire lehet, és nem törni annyira, amennyire nem lehet.

De miben is törték ők tabut?

A *Krónikában* nem mondanak az oroszokról semmi rosszat, a németekről semmi jót. A munkaszolgálatosok iszonyatos sorsa, a katonák tengernyi szenvedése, a Don-kanyar hekatombája nem volt titok, nem állt tilalom alatt.

A Horthy-rendszer felelősségét, bűnösségét még a vonalas történet-szeknél is erőteljesebben hangsúlyozzák a *Krónikában* megszólaló egykori katonák, a rendszer által kifejezetten dédelgetett, überlojális Nemeskürthy István *Requiem egy hadseregért* című könyvével összhangban.

Nem a fogalmak, hanem az érzelmek és érzetek szintjén tört tabut – ha ugyan ez a helyes kifejezés – a

Krónika. Érzékletessé, átélhetővé, személyessé tette azt, amiről mindenki tudta és senki sem tagadta, hogy volt. Nem a tény volt a tabu, hanem az érzéklet. Az évtizedek múltán is forró élmény. Nem az, hogy volt, ami volt, hanem az, hogy milyen volt. Milyen volt közelről? Milyen volt átélni? Milyen volt személyes élményként? Tény-tabu is voltak, természetesen, de a Don-kanyar, a holokauszt nem tény-tabu volt, hanem élmény-tabu.

Miként Trianon és az elcsatolt területek visszatérése is. Az iskolában feleltettek belőle, hogy az ország területének és népességének mekkora részét csatolták el; meg kellett tanulni, hogy miért volt „imperialista rablóbéke”, amit Párizs környékén a győztes hatalmak kiókumláltak, és az 1938–41-ben visszatért területeket is meg kellett mutatni a térképen. Csak arra vigyáztak, de arra nagyon, hogy ne tudjuk átérezni azt, ne tudjuk beleélni magunkat abba, ahogy Trianon és a visszacsatolás a társadalomra, az emberekre hatott.

Pontosan ezt jelzi, amit Sárközy Réka Csoóri Sándor motivációiról ír *A magyar apokalipszis* című esszéje alapján: „Történeti munkákat nem idéz, sem cáfolni, sem kiegészíteni nem akar semmilyen tudományos publikációt. Más utakon jár. A tudományos megközelítés egyszerűen nem érdekli. Legfontosabb célja a filmmel a hallgatás megtörése volt,

hogy a múlt megismerése gyógyító hatással lehessen a magyar társadalomra.” Úgy is fogalmaz Csoóri abban az esszében, hogy „politikuskok és hadtörténészek leírásai után élményszerűen is összeálljon a doni katasztrófa képe”.

Az élmény-tabuknak az volt a funkciójuk, hogy hűvös és elméleti viszonyban maradjanak a társadalom a történetével. A társadalom maradjon passzív állapotban, ne kavargják föl mozgósító érzelmek, a társadalom ne mozogjon, hanem hagyja, hogy a hatalom mozgassa.

A személyes átélés személyessé teszi a történetek értékelését, tehát veszélyezteti a hatalom értékelési monopóliumát. A történelmi szenvedések átélése cselekvésre sarkall, és átsugárzik a jelenbe. Óhatatlanul

párhuzamok keresésére sarkall, kialakítja a szenvedés, elnyomatás folyamatosságának a képzetét.

Pártállamban tehát az élmény-tabu fontos dolog. De mégsem lehet olyan kemény, mint a tény-tabu. Egyszerű kiirtani a nyilvánosságból egy olyan utalást, amely arra vonatkozik, hogy kik gyilkoltak Katyában, vagy miként éltette Kádár a forradalmat az 1956. november elsején elhangzott rádióbeszédében. Az élmény-tabuval nem ez a helyzet. Az nem tiltást, hanem visszafogást, visszaszorítást, leszorítást jelent.

A *Krónika* nagy és sikeres kitörési kísérlet volt ebből a leszorítottság-

ból. A filmsorozat sorsa maga is mutatja, hogy a hatalom viszonyulása ehhez az élmény-tabu-töréshez nem volt egyértelmű. A mű elkészítését finanszírozták, a teljes sorozat bemutatását engedélyezték, egyes részeket átvágattak, a vetítési időpontokat a kevésbé frekvenciált sávokba tologatták, a film mellé történész helyretévőket rendeltek, és mindezek után függesztették fel a sorozat vetítését, miután a nagyobbik része már lement.

Egy bonmot szerint a kádári kultúrpolitika három T-je valójában négy T volt: Támogatjuk, Túrjuk, Tiltjuk, Tétovázunk. A *Krónika* leginkább ebbe az utolsó kategóriába illett bele.

„Az ujságíró társadalom gyásza. Gallyas Ferenc, az Országos Sajtókamara tagja, polgári iskolai tanár, aki egyik makói lapnak volt a munkatársa, s mint tart. főhadnagy a hadi tudósító század kötelékében teljesített szolgálatot szakaszparancsnokként, a keleti harctéren hősi halált halt.” Ez a gyász hír jelent meg a hivatalos értesítés nyomán a Pécsi Napló 1943. február 18-i számában.

Másnap a Makói Újság közölt nekrológot az önkéntesként bevonult tanárról, leventeoktatóról, aki „hazafiasságával bátorhangú harcosa volt a magyar szellemnek, kitarító, gerinces munkása a keresztény magyar nemzeti eszmének... nem csak szavakkal, de tetteikkel is bebizonyította, hogy méltó az új nemzedék nevelésére, amelynek lelkébe fanatikus hittel plántálta az újabb ezerév reménységét.”

Az Új Magyarország másfél hónappal később, 1943. március 31-i számában közli Gallyas utolsó tudósítását,

mely együtt érkezett azzal a hírrel, hogy Gallyas eltűnt, „minden valószínűség szerint hősi halált halt”. Ez az utolsó tudósítás magyar katonák áldozatokkal járó felderítő vállalkozásának szép és hatásos leírása.

Áprilisban számos magyar lap beszámolt arról, hogy az olasz lapok megemlékeztek a magyar haditudósító hősi haláláról.

A Honvédségi Közlöny 1943. október 29-én közli: A „Kormányzó Úr Ő Főméltósága [...] Dicsérő Elismerése a hadiszalag egyidejű adományozása mellett tudtul adassék: a hősi halált halt Gallyas Ferenc (1907. Budapest – Buday Katalin) tart. főhadnagynak, a hadműveletek során tanúsított önfeláldozó magatartásáért.”

Gallyas Ferenc azonban nem halt hősi halált. Abból a felderítő akcióból, amelyhez ő nem csupán önként, de igazából önkényesen csatlakozott, senki nem tért vissza. Mindenki behalt, csak Gallyas esett fogságba. Nem csoda, hogy halottnak hitték.

Amikor halálának híre a magyar lapokban megjelent, ő a hadifoglytáborban fogalmazta az oda látogató Vas Zoltán hatására és megbízásából azt a magyar katonához szóló felhívást, amelyet magyar hadifoglyok ezrei írtak alá, és amelyet röplapokon terjesztettek, repülőről szórtak le a magyar csapatokra: „Magyar véreim! Tudjátok meg, a 2. magyar hadsereg nincs többé. Tízezrek estek el felsőbb parancsra... Mi célja, mi értelme volt ennek a mérhetetlen áldozatnak a magyar nemzet szempontjából? Milyen magyar érdekek szolgálatában alusszák örök álmukat magyar honvédek tízezrei hazájuktól kétezer kilométer távolságra, a Don menti orosz hómezőkön? Ma már megállapíthatjuk: ez a háború

magyar célokat nem szolgált soha.”

Gallyas a hadifogságban megtanult oroszul. Hazatérése után orosz nyelvet tanított tanároknak, orosz tankönyvet írt. Az ötvenes években Vas Zoltán elhelyezte a Szabványügyi Hivatalban, majd az MTI külpolitikai dokumentációjának vezetője lett. Emellett fordított és fordításokat ellenőrzött. Vele ellenőriztették Makai Imre legjelentősebb fordításait, a *Háború és békét* meg a *Csendes Dont*.

Az ő „hősi halálának” és későbbi pályafutásának a történetét egykori tanítványa, Földiák Béla írta meg a Szabad Föld 1969. október 26-i számában. Ez a Földiák Béla tartott hazafias szónoklatot diákként 1943-ban a makói hősi emlékműnél, amikor az első világháborús áldozatok neve mellé fölvésték a friss „hősi halottakét”, közöttük az annak hitt Gallyas Ferencét.

Földiák ezt írja 1969-es cikkében: „Nem felejtettem el – és soha nem fogom elfelejteni –, hogy mint leventeoktató, egyszer összehívott néhányunkat. Fiúk, vigyázzatok – mondta –, ez a háború nem a mi háborúnk. A magyar hadseregnek itt nem szabad hősi szerepet vállalni. Nem voltam már gyerek, tudtam, micsoda bátorság kellett ahhoz, hogy valaki ilyet mondjon.”

Eltelt egy bő évtized, és Gallyas a *Krónikában*, amelynek egy egész epizódja róla szól, elmondja, hogy ez mennyire nem így volt: „Mi őszintén hittük azt, amit mondtunk. Nem propagandaszólamnak tekintettük. Meg voltam róla győződve, az iskolában is azt tanítottuk a térkép előtt, hogy nézzétek, 21 millió magyar volt, és ebből elvettek, a Kárpátok koszorúzta szép országból elvet-

tek kétharmadot, ezek a bitangok megcsönkítették az országot... [...] Ebben a szellemben nevelkedtem, ebben a szellemben neveltem, és ebben a szellemben mentem ki is. Meg voltam győződve róla, hogy nekünk történelmi hivatásunk az, hogy a mi kis népünket, családunkat, a kereszténységet... védelmezem, helyesen teszem, hogy ki akarom venni belőle a részem, nem csak szavalni akarok róla.”

A *Krónika* Gallyas Ferencről szóló része bemutatja, miként jutott el egy ember az egyik állasponttól a másikig, miként tette meg a hosszú utat a kettő között, sok-sok kiábrándító tapasztalat és az azok felvetését tiltó cenzúrával való hadakozás nyomán. De, mint láttuk, az utolsó pillanatig írta az elvárásoknak megfelelő tudósításokat, és saját maga jelentkezett a kockázatos és majdnem számára is végzetes akcióra.

Ezen az úton az utolsó és döntő lépést a haditudósító főhadnagy alighanem csak a doni áttörés után, a fogolytáborban tette meg. Akkor, amikor ez a lépés a vesztes oldalról vezetett a győztes felé. Amikor már nemcsak azt tudta, hogy mindenféle bajok vannak annál a hadseregnél, amely azokért a célokért küzd, amelyekben ő hitt, hanem azt is tudta, hogy ez a harc reménytelen.

Mindenesetre az a mérték, amelyben az emberek önmegtagadásra kényszerültek, jelentősen változott a pártállami évtizedek során.

A tény-tabu és az élmény-tabu mellett a tabuk harmadik neve a vélemény-tabu volt. A kádári diktatúra apologétái rendszeresen azzal az épületes hazugsággal próbálkoznak, hogy csupán néhány témakör esett tilalom alá. Már ez sem igaz,

mert elég sok ilyen témakör volt, de a lényeg nem ez. Hanem az, hogy nem létezett olyan politikailag-történelmileg-közéletileg releváns témakör, amelyet ne érintett volna a vélemény-tabu. Nem volt semmi, amellyel kapcsolatban bármilyen (az emberi jogok tiszteletben tartása mellett büntetőjogilag nem minősíthető) véleményt nyilvánosságra lehetett volna hozni, függetlenül attól, hogy az milyen távol van a hatalom által képviselt állásponttól. A nyilvános, tabunak nem minősülő tények alapján sem lehetett helyeselni az Egyesült Államok vietnámi hadviselését, helyteleníteni az 1968-as csehszlovákiai bevonulást, Izrael mellett állást foglalni az 1967-es háborúban, elítélni a lengyelországi hadiállapot bevezetését 1981-ben, szorgalmazni Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből, elítélni a Los Angeles-i olimpia bojkottját, helyeselni Ronald Reagan csillagháborús elképzeléseit, pozitívan vélekedni Franco tábornokról, Augusto Pinochetről vagy a dél-afrikai apartheidrendszerrel, magasra értékelni a Szabad Európa Rádió tevékenységét, stb., stb.

A második világháborúval kapcsolatban is léteztek természetesen vélemény-tabuk, és a *Krónika* ezeket sem törte meg.

Kéri Kálmán vezérezredes, az I. magyar hadsereg vezérkari főnöke 1990-ben a magyar Országgyűlésben kijelentette a Horthy-rezsim általa példás szellemiségűnek ítélt hadseregéről, hogy „de hát végre, engedjük meg, hogy harca igazságos volt, ha a kommunizmus ellen harcolt!”. Néki természetesen magától is volt annyi esze, hogy ezt tíz évvel korábban ne hangoztassa a kamera

előtt. De ha hangoztatta volna, akkor sem kerülhetett volna ez bele a filmbe, természetesen.

Gallyas Ferenc volt az egyetlen önkéntes a százhusz megszólaló között. Voltak még olyanok, akik, ha nem is önként, de nem kedvük és meggyőződésük ellenére mentek ki a frontra. Olyanok azonban nem voltak, akik utólag is azonosultak volna akkori felfogásukkal.

A *Krónikának* az az alapvető üzenete, mégpedig nagyon hangsúlyos, nagy érzelmi erővel és sokszorosan megerősített üzenete, hogy a keleti frontra küldött emberek nem azonosultak azzal a rendszerrel, amely küldte őket, azokkal a célokkal, amelyek eléréséért küldték őket, azzal a hadsereggel, amelyben szolgáltak, azzal a háborúval, amelyben részt vettek. Vagy eleve ellentétben voltak a szerepükkel, vagy ellentétbe kerültek vele.

Kádár Gyula vezérkari ezredes szerint: „A magyar hadsereg harcos szelleméről beszélni sem lehetett. Hát miért mentek? Hiszen a háború célját sem értették meg.”

Sárközy Réka egyetlen olyan megszólalást sem talált az egész sorozatban, „amely a németekről másképpen szólt volna, mint közös ellenségről, a velük szembeni utálat minden katonát összefűz. [...] Az egyértelmű szembenállás érzékeltetésével, a sok konfliktussal mintha azt akarnák sugallni [a film alkotói – R. S.], hogy a 2. magyar hadseregben mindenki egy emberként utálta a németeket, sőt, ha szükséges volt, szembe is szállt velük. Az is lehet, hogy így volt. De feltűnő, hogy amennyire árnyalt a zsidó munkaszolgálatosokkal, az orosz lakossággal való viszony ábrázolása, annyira

egysíkuak a német hadsereggel való találkozások példái.”

Nem lehet egy háborútól jobban elidegenedni, mint ha a szövetségünket tekintjük az ellenségünknek. Azokat, akiknek a győzelméért harcolunk. És ebben az elidegenettségben találtatott, illetve ebbe helyeztetett a *Krónika* által az egész magyar honvédség.

A magyar apokalipszisben idéz Csoóri egy egykori katonát a ceglédi tanyavilágból: „Negyvenöt után annyi bajom lett nekem kéretlenül is abból a kurvaistenes Don-kanyarból, hogy alig hevertem ki. Föld kellett volna nekem is a földosztáskor, mint más szegényember fiának. Bár csak három-négy holdacska. Föliratkoztam. S kaptam is, majdnem kimondtam, micsodát! Föld, nekem, aki a szovjet nép ellen, a mi fölszabadítónk ellen harcolt? Hát hogyan képzelem én ezt? Örüljek, hogy nem csuknak börtönbe. Köpni se, nyelni se tudtam. Úgy olvasták fejemre a háborút, mintha önként, a magam jószántából mentem volna. Vittek, uraim, mint a lakodalmi tyúkot levágni. Próbáltam volna megszökni, félrehúzódni, elbújni? Hová? A keresztanyám valagába? Elfognak és agyonlőnek.”

Az itt idézett egykori katona nem állt kötélnek, nem mondott bele a kamerába semmit, az idézett szöveg tehát Csoóri fogalmazása emlékezetből.

Voltak jó páran, akik nemet mondtak, meggondolták magukat, vagy felültették a filmeseket. A róluk szóló szakaszt ezzel zárja le Csoóri: „az »istenadta nép« továbbra is tájékozatlan. Negyven év óta cipeli magában a félelmet, a szégyent, a büntudatot, anélkül, hogy akár Magyarország második világháborús

szerepét, akár az összeomlás okait ismerné. Van-e lehangolóbb paradoxon annál, mint amikor az áldozat falaz legszívósabban, holott vádló vagy tanú lehetne mindnyájunk okulására?”

És kinek falaz az áldozat? Kinek lehetne a vádlója? Magától értetődően Horthy Miklós kormányzónak és az ő rendszerének.

A *Krónika* éppoly radikálisan antihorthysta mű, mint Nemeskürthy könyve, a *Requiem egy hadseregért*. Csoóriékat ekkor az hajtotta, hogy a népet úgy emeljék ki a „bűnös nép” státuszából, hogy leválasszák a kormányzó bűnös rendszeréről.

Akkor a nép a bűnös rendszer elmentését jelentette. A rendszerváltás után viszont államosították a népet, és a nép bűnösségét immár az állam, a hatalom bűnösségével együtt kellett tagadni. Egy szinttel feljebb emelték a kényszert. Im már nem a bűnös Horthy-rendszer kényszerítette bűnös háborúba az áldozatként odavetett népet, hanem a bűnös nagyvilág, Hitler és a minket magunkra, illetve Hitlerre hagyó nyugati hatalmak kényszerítették háborúba a kormányzó áldozatként odavetett Magyarországot. Ehhez éppen jól jött a németekhez való viszony egységesen negatívnak ábrázolása a *Krónikában*.

Van a *Krónikának* egy rejtett, nem is feltétlenül tudatos vagy tudatosan rejtett sugallata is. Tudniillik a jelenbe is átsugárzik az az üzenet, hogy a nép (a népség katonaság) nem azzal van, akit szolgálni kénytelen, hanem szolgálva is, a kényszernek engedve is ellene.

Nem úgy volt az, hogy Horthy Miklóssal volt, aki nem volt ellene. Aki nem tagadta meg a bevonulást, nem

dezertált, nem szökött át a Vörös Hadseregbe, nem harcolt illegalitásban a rendszer ellen. És akkor a jelenben sem úgy van, hogy Kádár Jánossal van, aki nincs ellene. Az „aki nincs ellenünk, az velünk van” emblematikus kádári jelszava szemfényvesztés.

A *Krónika* indirekt módon, valószínűleg nem is tudatosan, az '56 utáni „kiegyezés” bűnből is kiemeli a népet.

Holott semmilyen népet semmilyen bűnből nem kell kiemelni, hiszen egy nép mint olyan csak akkor lehetne bűnös (vagy ártatlan), ha egységes lehetne. Ha létezhetne nemzeti közmegegyezés bármiben, ami bűn (vagy annak ellentéte lehet). A nemzeti közmegegyezés lehetősége és a kollektív bűnösség – ugyanaz a lehetőség. Ugyanaz a lehetetlenség.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA